

LOVORKA ČORALIĆ

DOSELJENICI IZ POŽEGE U VENECIJI U XV. I XVI. STOLJEĆU

Razdoblje XV. stoljeća, unutar kojeg se odvija i veći dio našeg istraživanja u ovom radu, period je obilježen turskim prodorima u dubinu Balkanskog poluotoka i hrvatskih zemalja, te osvajanjem do tada slobodnih državnih cjelina, feudalnih oblasti i gradova. Područje Požega i cjelokupni prostor Požeške kotline bili su tijekom prošlih stoljeća, te i u samom XV. stoljeću, važno uporište kraljevske vlasti, grad u čijem se posjedovanju posljednjeg stoljeća izmjenjivalo više plemićkih obitelji, te prije svega, značajno strateško uporište i utvrda prema svim napadima iz dubine balkanskog zaleđa.¹ Iako je prva turska provala u ovo područje zabilježena već 1396. godine, kada je turska vojska uspješno suzbijena, tijekom idućih stoljeća Požega i njezina okolina ostali su uglavnom pošteđeni značajnijih i pogubnijih turskih prodora i pustošenja. Intenzitet i ubojitost provala osmanlijskog osvajača pojačava se u posljednjim godinama XV. i na samom početku XVI. stoljeća, kada su zabilježene sustavne i po stanovništvo ovog prostora mnogo opasnije provale. U godinama 1501.-1502., 1506. i 1526. turski prodori rezultiraju pustošenjem okolnih sela, uništenjem vlasteoskih dobara i odvođenjem lokalnog seoskog življa u zarobljeništvo. Godine 1526., nakon Mohačke bitke koja je za Hrvate označila kraj jedne i najavila početak nove državne zajednice, Požega je po prvi puta osvojena i uništena od turske vojske. Iako osvojena, Požega te, kao ni nekoliko slijedećih godina, ipak nije potpala pod izravnu tursku vlast, već je njome, kao osoba sa

---

1. O srednjovjekovnom razdoblju povijesti Požega usporedi: E. Kramberger. Požega. — Vienac, 12/1880, 28. — str. 448-452; J. Bösendorfer. Crtice iz slavonske povijesti. — Osijek, 1910. — str. 119-157; J. Kempf. Požega. — Požega, 1910. — str. 68-99; Isti. Iz požeške kotline. — Požega, 1914; Isti. Požeška županija. — Omladina (Zagreb), 1923, 8. — str. 157-160; J. Čuk. Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice XIV. vijeka. — Rad JAZU, 1924, 229. — str. 49-100; J. Adamček. Požega i požeška županija u srednjem vijeku. — Zbornik Požega 1227 -1977. — Slavonska Požega, 1977. — str. 111-120; J. Degmežić. Požega i okolica: — Studije o razvoju naselja. — Isto, str. 102-110.

Lovorka Čoralić, prof.
Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb

kojom su Turci održavali izvjesne veze i pregovore, upravljao velikaš Ivan Zapolja - protukandidat austrijskog vojvode Ferdinanda Habsburškog, budućeg kralja hrvatsko-ugarske državne zajednice. Pad Požege pod tursku vlast i njezino uključenje u osmanlijski sustav uprave u novoosvojenim područjima u Slavoniji i Bosni dogodit će se 1536. godine kada je Mehmed-paša Jahiogli ponovnim prodorom zauzeo Požegu i okolna područja.² Nakon dospjeća pod tursku vlast Požega će postati sjedište istoimenog sandžakata u kojem će se, pored Požege, nalaziti i slavonski gradovi Orahovica, Kraljeva Velika, Virovitica, Slatina, Voćin, Osijek, Brod i Đakovo. U turskoj vlasti Požega će ostati sve do Bečkog rata, kada će 1688. godine biti oslobođena i ponovno vraćena pod hrvatsku upravu.³

Turski prodori i zauzimanje slavonskih gradova dovodili su tijekom vremena, na velikom dijelu opustošenih područja, do raseljavanja lokalnog stanovništva. Strah pred osvajačem i zarobljeništvom, stvarnost opustošenih domova i nemogućnost opstanka na, ratnim pustošenjima izloženom području uvjetovali su napuštanje čitavih područja, ponajprije slabo zaštićenih i osvajačkom napadu najviše izloženih sela i vlasteoskih posjeda, ali također i gradova i utvrda, čija je malobrojnost posade i nedovoljna sigurnost nagnala mnoge stanovnike da se preseljavaju u sigurnije i ratnim stradanjima manje izložene gradove i područja u unutrašnjosti Hrvatske. Gradovi na zapadnojadranskoj obali kao mjesta iseljavanja i djelovanja iseljenika s hrvatskih i bosanskih područja, pritom su promatrani gotovo isključivo kao mjesta useljavanja stanovnika dalmatinskih, istarskih i primorskih gradova, iako je u njima, napose u Veneciji, tijekom prošlih stoljeća zabilježen i nemali broj doseljenika iz unutrašnjosti Hrvatske (Zagreb, Požega, Blagaj, Jastrebarsko itd.). Razumljivo je i jasno da Požežani nisu, poput stanovnika dalmatinskih gradova koji su se tijekom tog vremena nalazili pod izravnom mletačkom upravom, odabirali Veneciju kao glavno i jedino mjesto svog iseljavanja, te da je ona, u odnosu na druge dijelove Hrvatske, predstavljala manje često odredište njihovih seoba. Upravo stoga, budući da o problematici migracija i preseljavanja stanovnika slavonskih gradova, te tako i Požege, te njihovim vezama s talijanskim gradovima, napose s Venecijom, nije u hrvatskoj historiografiji pisano, problematika iseljavanja, prisustva i djelovanja požeških stanovnika u Veneciji u XV. stoljeću predstavlja poseban izazov i zanimljiv prilog poznavanju srednjovjekovne povijesti ovoga kraja.

U ovom radu ćemo pokušati na osnovu izvorne građe iz mletačkog Državnog arhiva (Archivio di Stato Venezia, fond Notarile testamenti) ukazati na neke vidove prisustva i života doseljenika iz Požege u Veneciji u razdoblju XV. i XVI. stoljeća. Ukazat ćemo na intenzitet doseljavanja Požežana u Veneciju i njegovo podudaranje s turskim provalama u Slavoniju, zanimanja i mjesta stanovanja doseljenika, te njihov svakodnevni život u krugu obitelji, rodbine, prijatelja i poznanika, kao i na vjerski život i odnos prema crkvenim ustanovama u Veneciji. Razmatrajući svaki od navedenih aspekata prisustva i djelovanja Požežana u Veneciji nastojat ćemo ga usporediti sa istovrsnim oblicima prisustva i života doseljenika iz drugih dijelova istočnojadranske obale i unutrašnjosti, te ukazati na njihove sličnosti i razlike.

2. E. Kramberger. Požega. — Vienac, str. 449-452; J. Kempf. Iz požeške kotline. — str. 12; Isti. Požeška županija. — str. 159-160; Isti. Požega. — str. 128.-133.

3. E. Kramberger. Požega. — Vienac, 12/1880, 27. — str. 435-439; J. Kempf. Iz požeške kotline. — str. 12; 29; Isti. Požega. — str. 146-173; I. Mažuran. Požega i Požeška kotlina za turske vladavine. — Zbornik Požega 1227-1977. — Slavonska Požega, 1977. — str. 161-198; N. Močanin. Granice i upravna podjela požeškog sandžaka. — Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, 1983, 13. — str. 107-118.

VREMENSKI OKVIR

Vremenski okvir prisutnosti i djelovanja doseljenika iz Požege u Veneciji možemo, na osnovu izvora kojima raspolažemo, smjestiti u period između 1422. do 1576. godine. Svi dokumenti potječu iz XV. stoljeća, a samo jedan iz XVI. stoljeća odnosno iz razdoblja nakon pada Požege pod tursku vlast 1536. godine. Razdoblje XV. stoljeća vrijeme je u kojem je zabilježen najveći broj dokumenata o iseljavanju i prisustvu doseljenika iz hrvatskih zemalja u Veneciji, te se intenzitet iseljavanja Požežana u grad na lagunama u potpunosti poklapa s prispjecom doseljenika iz drugih, napose mletačkih područja na istočnojadranskoj obali. Razloge tome možemo, gotovo u jednakoj mjeri za sve hrvatske zemlje, tražiti u sve složenijoj političkoj i ratnoj situaciji na našim prostorima. Balkanski prostor i susjedne hrvatske zemlje nalaze se tada u stalnoj opasnosti od turskog nadiranja kojim se polagano, ali neumitno zauzima najveći dio do tada slobodnih zemalja ovog područja. Padom Bosne 1463. godine otvara se put za dublje turske prodore u unutrašnjost Hrvatske i zaleđe dalmatinskih gradova, što u još većoj mjeri pospješuje intenzitet iseljavanja sa ovih prostora. Područje Požege i njezine okolice također je u posljednjim desetljećima XV., te na početku XVI. stoljeća, sve više izloženo prodorima Turaka, a nesigurnost življenja na ovim prostorima sve je izrazitija. Turski prodori, pustošenja, uništavanje čitavih gradova, sela i utvrda i sve češće odvođenje lokalnog življa u zarobljeništvo dovodi mogućnost življenja na ovom dijelu Hrvatske na sam rub opstanka. Kako se primicao kraj XV. stoljeća sve su izrazitija napuštanja vjekovnih ognjišta tamošnjeg stanovništva i pokušaji da se spas pronade u zakloništu sigurnijih i osmanlijskom osvajaču još uvijek teže dostupnih gradova i utvrda u unutrašnjosti Hrvatske. Stanovnici dalmatinskih gradova i zaleđa, Primorja, Bosne i Crne Gore u tim će desetljećima intenzivno iseljavati u zapadnojadranske obalne gradove, pri čemu će pretežit ulogu igrati južnotalijanska područja (Marke) i, za mnoge od njih glavni grad istovjetne državne cjeline - Venecija. Stanovnici Požege neće niti izdaleka u tolikoj mjeri slijediti njihov put iseljavanja na suprotnu jadransku obalu, ali će, u ovom periodu opće prisutne i za egzistenciju čitavog naroda kritične pojave egzodusa, među brojnim utočištima koja su obećavala sigurnost, zaštitu i mogućnost rješenja njihove egzistencije, Venecija odigrati zapaženu ulogu.

NAVOĐENJE U IZVORIMA

U dokumentima koje analiziramo doseljenici podrijetlom iz Požege označavaju se vlastitim i očevim imenom. Kao što je to čest slučaj kod bilježenja stanovnika Venecije u razdoblju XV. i XVI. stoljeća, te napose u primjerima navođenja doseljenika iz udaljenih krajeva, niti u jednom slučaju ne bilježimo njihova prezimena. Uz imena bilježimo oznaku grada iz kojeg doseljenik potječe, u našem slučaju zabilježenog kao Posega i Poxega. Pored spominjanja imena grada Požege u jednom slučaju bilježimo uz njega i oznaku šireg područja, označenog kao de Ongaria (Ugarska).⁴ Kako smo mnoštvu ostalih oporuka doseljenika s istočnojadranske obale i unutrašnjosti u Veneciji imali prilike naići na dokumente u kojima se doseljenici navode kao Panonia, de Ongaria i slično, možemo pretpostaviti da se i među njima krije pone-

4. Petrus de Posega de Ongaria (Archivio di Stato di Venezia, dalje ASV), Notarile testamenti (dalje NT), b. 739, br.21, 30.8.1440.).

ki doseljenik iz Požege, ali poradi oskudnosti sadržaja dokumenta, nije moguće preciznije odrediti mjesto njegovog stvarnog podrijetla.

ZANIMANJA DOSELJENIKA

Doseljenici podrijetlom s istočnojadranske obale i unutrašnjosti najvećim su dijelom pripadali nižem i srednjem društvenom sloju (pučani). Zanimanja koja su obnašali prvenstveno su se odnosila na društveno manje cijenjene i ekonomski ne isuviše isplative djelatnosti u pomorskoj privredi (mornari, brodari-prijevoznici ili barkaroli, izrađivači vesala i sl.), sitnom obrtu i trgovini, a velikim su dijelom bili zaposleni u mletačkom Arsenalu - tada zasigurno jednom od najvećih vojnih kompleksa na Sredozemlju, gdje su tijekom svih stoljeća obnašali za Prejasnu Republiku uvijek prijeko potrebne službe graditelja brodova (calafati), drvodjelaca (marangoni), zidara (murari) i sl. U oporukama požeških doseljenika nije u svim slučajevima navedeno zanimanje oporučitelja, ali se ono, na osnovu sadržaja oporuke, u nekim primjerima dade vrlo jasno naslutiti. Slično najvećem dijelu hrvatskih doseljenika, i doseljenika podrijetlom iz slavonskog grada Požege možemo ubrojiti u društveni sloj manje imućnih pučana, ponajviše zaposlenih u nekim granama obrta (građevinski poslovi, tekstilne djelatnosti), pomorstva (mornari), te, iako to na osnovu oskudno sačuvanih izvora ne možemo sa sigurnošću tvrditi, i u svojstvu kućne posluge (služinčad, dojilje) u nekim od mletačkih plemićkih ili građanskih obitelji.⁵

MJESTO STANOVANJA DOSELJENIKA

Slijedeći, također ne manje značajan podatak o prisustvu i životu požeških doseljenika u Veneciji je mjesto njihova stanovanja. U izvorima se mjesto stanovanja određuje prema gradskom predjelu (sestiere) i crkvenoj župi (contrada, confinio) u kojoj doseljenik stanuje. Dolazeći iz različitih dijelova istočnojadranske obale, hrvatski su doseljenici, najčešće podjednako društvenog statusa, zanimanja i ekonomskih mogućnosti, bili tijekom svog boravka u Veneciji povezivani i ujedinjeni i zajedničkim mjestom obitavanja. Predjel Castello, kao jedan od prvih napučenih i urbanističkom regulacijom Republike zahvaćenih predjela Venecije, svojim je povoljnim smještajem neposredno uz dugu i za pristajanje brodova izuzetno pogodnu obalu (Riva degli Schiavoni) predstavljao mjesto gdje su, napose u XV. i XVI. stoljeću, doseljenici podrijetlom s naše obale Jadrana, prvenstveno s područja mletačkog dominija, najčešće zabilježeni. Doseljenici iz Požege nisu u potpunosti, kao što je to ponajviše slučaj s doseljenicima iz dalmatinskih gradova, mjestom stanovanja vezani uz predjel Castello, te tako u župama ovog predjela bilježimo samo jedan slučaj prisustva požeškog doseljenika. Riječ je o Petru, stanovniku župe s. Pietro di Castello⁶ (katedrala Venecije do 1807. godine), koja je tijekom svih prošlih stoljeća bila mjestom najintenzivnije prisutnosti hrvatskih

5. Steffanus condam Pauli de Posega murarius (NT, b. 734, br. 232, 12.7.1422.); Mihovil iz Požege obnaša vjerojatno istu službu kao i njegov imenjaka, mornar Mihovil iz Stona (NT, b. 300, br. 128, 15.9.1457.), a isti je slučaj i s Franjom iz Požege, prijateljem modruškog doseljenika, mornara Jurja pok. Ivana (NT, b. 300, br. 124, 21.5.1464.). Adrijana, udovica Barnabe iz Požege služavka je u kući mletačkog trgovca Petra de Bezis (NT, b. 875, br. 158, 31.10.1479.), a supruga Franje iz Požege po imenu Brigita Alnevora dojilja je u kući Mlečanina Matije della Torre (NT, b. 439, br. 159, 29.5.1576.).

6. Petrus de Posega de Ongaria de confinio s. Pietro di Castello (NT, b. 739, br. 21.30.8.1440.).

doseljenika. U središnjem gradskom predjelu s. Marco, bilježimo, za razliku od predjela Castello, više zabilježenih primjera prisustva požeških doseljenika. Riječ je o župama s. Juliano i s. Geminian⁷ u kojima je, kao i u brojnim drugim župama ovog predjela, tijekom prošlih stoljeća također zabilježen nemali broj iseljenika podrijetlom s naše obale i unutrašnjosti. U predjelu Cannareggio, smještenom nešto podalje od samog gradskog središta nešto smo rjeđe nailazili na doseljenike iz dalmatinskih gradova. Nasuprot tome, doseljenici podrijetlom iz nemletačkih dijelova Hrvatske (Dubrovnik, Ston, Senj, Primorje, Zagreb) česti su stanovnici tamošnjih župa. U primjeru Požežana zabilježene su kao mjesto njihova obitavanja župe s. Canciano i ss. Apostoli.⁸ Naposljetku, od preostalih predjela Venecije u kojima bi- lježimo doseljenike iz Požege, spomenut ćemo predjel s. Croce, vrlo rijetko zastupljen kao mjesto stanovanja hrvatskih doseljenika, a u čijoj župi s. Cassian bi- lježimo jednog doseljenika iz Požege.⁹

SVAKODNEVNI ŽIVOT, OBITELJ, PRIJATELJSKE VEZE I POZNAVSTVA

Život doseljenika sastojao se i od brojnih susreta i veza zasnovanih na privatnosti obiteljskog života, podudarnosti zanimanja, mjesta stanovanja, okupljanja i druženja. Vlastita obitelj i rodbina koja živi u Veneciji, prijatelji stečeni poslovnim vezama i zajedničkim domovinskim podrijetlom, poslovni sudrugovi više ili manje učestalo vezani uz svakodnevno djelovanje doseljenika, bit će osnovni krugovi unutar kojih se odvija ritam njihovog svakodnevnog života.

Doseljenici su u Veneciju ponekad dolazili s obiteljima koje su zasnovane još u domovini, te su u novoj sredini, usprkos svim promjenama koje je donosila promjena grada, u svome privatnom životu nastavljali živjeti jednako kao i ranije. Dio doseljenika dolazio je pojedinačno, te su ovdje zasnivali vlastitu obitelj, koja će predstavljati prvi i osnovni krug privatnog života svakog doseljenika. Članovi najbliže obitelji stoga su redovito osobe najvećeg povjerenja, te se najčešće spominju kao izvršitelji oporučiteljeve posljednje želje. Pored toga, članovi najbliže rodbine redovito se spominju prilikom podjele imovine doseljenika ispred ostalih obdarenika, te se među njima obično nalaze i glavni nasljednici (herede universario) cjelokupnih oporučiteljevih dobara.¹⁰ U oporukama požeških doseljenika bilježimo, pored uobičajenog i u oporuci svakog stanovnika prisutnog darivanja najbližih članova obitelji (supružnici, djeca), također i spomen o ostalim, širim članovima oporučiteljeve rodbine. Njima se najčešće ostavlja određena novčana svota ili poneki predmet iz oporučiteljeve pokretne imovine (najčešće dijelovi odjeće, nakita ili namještaj), a samo iznimno i u nedostatku bližih

7. Steffanus condam Pauli de Posega de confinio s. Juliani (NT, b. 734, br. 232, 12.7.1422.); Georgius de Posega de Rochus de confinio s. Geminiani (NT, b. 876, br. 362, 6.11.1482.).

8. Adriana relicta condam Barnaba de Poxega de confinio s. Canciani (NT, b. 875, br. 158. 31.10.1479.); Domenigho de Polo de Poxega de contrade ss. Apostoli (NT, b. 752, br. 55, 15.9.1439.).

9. Domenigho de Poxega sta a s. Cassan (NT, b. 752, br. 55, 15.9.1438.).

10. Geogrius de Posega de Rochus: Solum fideicomissarium et residuarium instituo fratrem Petrum ordinis predicatorum filium meum. Omnia vero bona dimitto fratri Petro filio meo dilecto (NT, b. 876, br.362, 6.11.1482.); Nicolò de Posega: Lasso sola commissaria Antonia mia moier e herede di tutti li miei beni; Antonia morie Nicolò de Posega: Solo commissario e herede marido mio Nicolò (NT, b. 752, br. 62, 27.3.1431.).

živućih članova uže obitelji, njima se namjenjuje cjelokupan preostatak doseljenikovih dobara.¹¹

Slijedeći krug veza i poznanstava doseljenika u Veneciji su prijateljske veze nastale na osnovu istovjetne domovinske pripadnosti, sličnosti zanimanja, mjesta stanovanja i svakodnevnog okupljanja i druženja. Prijatelji su, uz najbliže članove obitelji i rodbinu, osobe vrijedne oporučiteljeva povjerenja, te se u oporukama spominju kao svjedoci prilikom njezinog sastavljanja ili, napose u nedostatku bližih članova oporučiteljeve obitelji i kao izvršitelji posljednje doseljenikove želje.¹² Pored poznanika iz same Venecije ili nekih drugih talijanskih gradova, u svojstvu izvršitelja oporuke i svjedoka prilikom njezinog sastavljanja, u oporukama doseljenika podrijetlom iz Požege spominju se i njihovi bivši sugrađani iz Požege. Tako se u oporuci Dominika Polovog kao jedan od izvršitelja njegove posljednje volje navodi i njegov imenjak i sugrađanin, sada stanovnik mletačke župe s. Cassian u predjelu s. Croce.¹³ Svojih prijatelja i poznanika oporučitelji se rado prisjećuju i prilikom raspodjele svoje imovine, te im se redovito ostavlja poneki predmet iz pokretnih dobara ili određena novčana svota.¹⁴ Spominjanje doseljenika iz drugih dijelova istočnojadranske obale u oporukama doseljenika iz Požege nije jednostrana pojava, te tako Požežane bilježimo u različitim svojstvima u oporukama doseljenika iz različitih dijelova naše obale i unutrašnjosti. Tako je Požežanin Petar zajedno s Modrušaninom Pavlom Jurjevim svjedok prilikom sastavljanja oporuke Klare, supruge Šimuna iz Zagreba¹⁵, dok je Mihovil iz Požege izvršitelj oporuke Klare supruge mornara Mihovila iz Stona, stanovnik hrvatskim doseljenicima najnapučenije mletačke župe s. Pietro di Castello. U skladu s onodobnom tradicijom darivanja izvršitelja oporuke, Klara ostavlja Požežaninu Mihovilu neveliku, gotovo simboličnu svotu od 30 solida.¹⁶ U jednakom svojstvu izvršitelja oporuke i obdarenika bilježimo i Franju iz Požege, koji je, zajedno s Ivanom Grandom iz Pule, izvršitelj posljednje volje Jurja pok. Ivana iz Modruša, mornara i stanovnika mletačke župe s. Giovanni Novo u predjelu Castello. Juraj u svojoj oporuci izričito navodi da mu je Požežanin blizak prijatelj i kum, te mu u znak sjećanja na prijateljstvo ostavlja novčanu svotu od šest dukata.¹⁷

11. Adriana relicta condam Barnabe de Poxega: Lasso Helisabethe filie condam viri mei unum meum cingulum nigrum cum capitibus aureis e una vesta nigra cum manicis zambelatis e una vera aurea; Lasso Margarete congate mee due camise nove e una mea pelizza nova: Residuum dimitto Thomasio cognato meo (NT, b. 875, br. 158, 31.10.1479.).
12. Jacobus de Racaneto i Blasius Boloniensis svjedoci su prilikom sastavljanja oporuke Adriane udovice Barnabe iz Požege (NT, b. 875, br. 31.10.1479); Zuane Antonio Ghezzeo de Francesco i Jacobo Chiodo de Zuane Michaeel svjedoci su Brigiti, supruzi Franje iz Požege (NT, b. 439, br. 159, 29.5.1576.). Zidar Jacobus Bozardo, stanovnik župe s. Juliano u predjelu s. Marco svjedok je Stjepana pok. Pavla iz Požege (NT, b. 734, br. 232, 12.7.1422.).
13. Domenigho de Polo de Poxega: Commissarii siano ser Franceseo sartor sta a s. Marcilian e Domenigho de Poxega che sta a s. Cassan (NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438.).
14. Steffanus condam Pauli de Posega: Item dimitto dicto magistro Jacobo commissario meo per suo labore ducati doi auri (NT, b. 734, br. 232, 12. 7. 1422.); Domenigho de Polo de Poxega: Lasso a Chade sta di me ducati tre (NT, b. 752, br.55, 15. 9. 1438.).
15. Clara uxor Simonis de Zagabria: testes: Paulus Georgii de Modrussa, Petrus de Posega de Ongaria, Jacobus condam Francisci omni de s. Pierro de Castello (NT, b. 739, br. 21, 30. 8. 1440.).
16. Chiara uxor Michaeli de Stagno marinaro de s. Pietro de Castello: Commissari ... et Michael de Posega; Item dimitto pro quolibet commissario soldos 30 (NT, b. 300, br. 128, 15. 9. 1457.).
17. Georgius condam Iohannis de Modrussa marinarus de s. Iohannis Novo: Commissarii siano Francisco de Posega compater meus e Iohanne Grando de Pola; Item dimitto pro quolibet commissario ducati sei (NT, b. 300, br.124, 21.5.1464.).

Pored užih i širih članova obitelji i rodbine, te bliskih prijatelja i poznanika, doseljenici su tijekom svog boravka u Veneciji stupali u više ili manje bliske i intenzivne kontakte i s drugim stanovnicima Venecije. Tako u oporukama doseljenika iz Požege nailazimo na podatke o vlasnicima kuća u kojima su stanovali i u kojima su, kako se vidi iz sadržaja dokumenta, obnašali službu kućne posluge. Tako Adriana, udovica Požežanina Barnabe, za izvršitelja oporuke imenuje svog kućevlasnika Petra de Bezis u čijoj trgovini sitnom robom vjerovatno obnaša dužnost posluge, te mu, kao i njegovoj supruzi Mariji ostavlja neke predmete iz svoje skromene imovine (odjeća).¹⁸ Brigita Alnevora, supruga Franje iz Požege, dojilja je u kući mletačke obitelji della Torre, za izvršitelja svoje oporuke imenuje Alvisea Ranzola, učitelja i odgojitelja sinova pokojnog Matije della Torre, a za glavnog i jedinog nasljednika svih svojih dobara imenuje Nikolu della Torre, sina svog pokojnog gospodara Matije, te vjerovatno njezinog odgojenika.¹⁹

Rijetki su primjeri da su naši doseljenici, od kojih je velika većina neimućna i skromnih ekonomskih mogućnosti, mogli sebi dopustiti troškove plaćanja kućnih slugu. Stoga samo u jednom primjeru doseljenika iz Požege bilježimo ostavštinu upućenu ovoj kategoriji poznanika naših doseljenika. Riječ je o legatu Adrijane, udovice Barnabe iz Požege, koja je i sama najvjerovatnije dio posluge ili pomoćne radne snage u trgovini mletačkog građanina Petra de Bezis. Adriana izričito spominje svog slugu Pavla, te mu ostavlja umjerenu novčanu svotu od četiri dukata.²⁰

Naposljetku, osobe s kojima su doseljenici stupali u rijetke i isključivo službenom potrebom uvjetovane kontakte su i gradski bilježnici (notari), koji se u našim slučajevima spominju kao osobe koje sastavljaju, pohranjuju i u trenutku oporučiteljeve smrti objavljuju sadržaj njihovih oporuka. U skladu s onodobnom bilježničkom praksom mnogi su oporučitelji u svojim oporukama kratkim navođenjem spomenuli sastavljače svojih oporuka, te su im ostavljali manju novčanu svotu kao nagradu za njihov iskazan trud. Tako i Požežanin Dominik Polov navodi kao pisca svoje oporuke svećenika Marka Maliperu i za njegov mu rad ostavlja dva dukata.²¹

DUHOVNI ŽIVOT DOSELJENIKA I ODNOS PREMA VJERSKIM USTANOVAMA VENECIJE

Crkvene župe i njihove crkve, samostani, bratovštine i hospitali mjesta su u kojima se odvija važan i nezaobilazan dio životnog svakodnevlja svakog stanovnika Venecije. Mjesto stanovanja, obavljanje svakidašnje djelatnosti, okupljanja i druženja neizbježno su vezana

-
18. Adriana relicta condam Barnaba de Poxega: Commissario Petro de Bezis aromatario padrono meo cui dimitto mea investitura panni rose cum bragalibus et unam zornatam albam et unam zornatam nigram; unum cingulum aureum e un par manigiarum cum argentis; Item Marie uxori Petro commissario meo tres meos anellos aureos; Residuum de camise mee lasso commissario meo Petro (NT, b. 875, br. 158, 31. 10. 1479.).
  19. Brigita Alnevora nena in casa del condam Mattio della Torre in Venetia et consorte ser Francesco Posega: Commissario meo sia Alvise Ranzolo gastaldo delli fioli del ditto Mattio sella Torre; Mio Universal herede lasso Nicolò della Torre fu di esso Mattio (NT, b. 439, br. 159, 29. 5. 1576.).
  20. Adriana relicta condam Barnaba de Poxega; Lasso Paolo famulo meo ducati quattro (NT, b. 875, br. 158, 31. 10. 1479.).
  21. Domenigho de Polo de Poxega: Item dimitto presbitero Marco Malipero notario pro suo labore ducati doi (NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438.).

uz tamošnje crkvene i samostanske ustanove različitog karaktera. Čin krštenja, vjenčanja i pokopa kao ključni momenti u životu svakog pojedinca, vjerske svetkovine, kao i prisustvovanje svakodnevnom bogoslužju određivali su duhovni obzor i religioznost stanovnika Venecije. Duhovni život doseljenika najrazličitijeg podrijetla, te tako i Požežana, nije se pritom bitnije razlikovao od života ostalih sugrađana, te je kao što ćemo vidjeti, predstavljao nezaobilazan dio njihovog svakodnevlja. U oporukama podatke o ovom vidu prisustva i života doseljenika nalazimo u dijelu ovog dokumenta u kojem se određuju različite pojedinosti u vezi troškova i načina pokopa, te u poglavlju o legatima namijenjenim različitim ustanovama u Veneciji. Prvi konkretni podatak koji se odnosi na duhovni život pojedinca je određivanje mjesta pokopa. U oporukama doseljenika s istočnojadranske obale kao najčešće spominjano mjesto njihovog posljednjeg počivališta bile su spomenute crkve i samostani župa i predjela u kojima su obitavali. U primjeru doseljenika iz Požege podatak o mjestu njihova pokopa nije u najvećem broju primjera spomenut, te tako ovaj podatak bilježimo samo u slučaju Jurja Rokovog koji za mjesto svoga pokopa određuje grobnicu dominikanskog samostana s. Giovanni e Paolo (s. Zuane Polo)²², smještenog u predjelu Castello, a koji je tijekom prošlih stoljeća bio često spomenuta crkvena ustanova Venecije u oporukama naših doseljenika.²³ U ovom dijelu oporuke zatičemo i podatke o određivanju broja i vrsta misa koje se u spomen na pokojnika i njegove pretke imaju održati u nekoj od župnih crkava u blizini mjesta gdje je oporučitelj tijekom svog života boravio. Misa (kratke ili sv. Marije i duge ili gregorijanske) služe se na sam dan pokopa, te u određene dane tijekom idućih mjeseci ili godine, a svećeniku i crkvi gdje se one održavaju redovito se ostavlja izvjesna novčana svota kao prilog.²⁴ Troškovi za mise zadušnice katkada su uračunati u ukupne troškove pogreba, te se u tom slučaju u oporuci zatiče formulacija *per mea sepultura* kojom se ističe da se određivanjem izvjesne novčane svote želi pokriti cjelokupan trošak pokopa i obreda vezanih uz ispraćaj pokojnika.²⁵ U uskoj vezi sa spomenutim odredbama koje se odnose na pogreb i njegove običaje je i običaj slanja jedne ili više osoba na neko od hodočasničkih mjesta u Veneciju ili izvan nje, a u kojima se na dan sveca zaštitnika kojem je crkva bila posvećena ili tijekom korizme, podjeljivao opći oprost svim prisutnim hodočasnicima. U Veneciji su to redovito četiri tradicionalna sveta mjesta (s. Croce, s. Trinità, s. Pietro di Castello, s. Laurentio), te su ona poradi njihove dostupnosti svakom stanovniku Venecije najčešće spomenuta u željama oporučitelja. U oporukama doseljenika iz Požege ne bilježimo legat o slanju hodočasnika u navedena hodočasnička stjecišta u gradu. Nasuprot tome, u jednoj od oporuka Požežana spomenut je kao odredište hodočasnika udaljeni grad Rim, u koji Dominik Polov šalje jednog hodočasnika, namjenjujući mu za troškove puta svotu od pet dukata.²⁶

22. Georgius de Posega de Rochus: *Corpus meum sepelire apud monasterium s. Iohannis e Paoli* (NT, b. 876, br. 362, 6. 11. 1483.).

23. U samostanu s. Giovanni e Paolo pokopan je i najveći hrvatski renesansni komediograf, Dubrovčanin Marin Držić, o čemu svjedoči i spomen ploča u desno pobočnoj kapeli do glavnog oltara koju je 1970. godine dala podići HAZU.

24. Adriana relicta condam Barnaba de Poxega: ... *celebrari messe s. Marie e s. Gregorio* (NT, b. 875, br. 158, 31. 10. 1479.); Domenigho de Polo de Poxega: *Lasso sia dite le messe s. Gregorio per anima mia* (NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438.); Steffanus condam Pauli de Posega: *Item ordino due messe s. Gregorii e s. Marie pro anima mea quas volo prete Deiodatus notarius huius mei testamenti et sibi dimitto tres ducatus auri* (NT, b. 734. br. 232, 12. 7. 1422.).

25. Domenigho de Polo Poxega: *Lasso per mia sepultura ducati quinque* (NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438.).

26. Domenigho de Polo de Poxega: ... *mandare una persona a Roma et queil ebbi ducati quinque* (NT, b. 752. br. 55, 15. 9. 1438.).

Neizbježno prisutne u različitim oblicima svakodnevlja, crkvene ustanove vanjski su okvir duhovnog obzora, vjerskog odgoja i religioznosti svakog pojedinca. Obraćanje crkvama, samostanima, bratovštinama i hospitalima kroz dodjeljivanje različitih legata stoga je uobičajeni čin kojim se čovjek prošlih stoljeća nastojao iskupiti pred Bogom, te su stoga dijelovi oporuke u kojima im oporučitelj ostavlja dio svoje imovine nezaobilazan izvor za poznavanje duhovnog života, ali i materijalnih mogućnosti, svakog pojedinog oporučitelja. Crkvene i samostanske ustanove najčešće su prva skupina vjerskih ustanova kojima oporučitelj namjenjuje dio svojih dobara. Uglavnom se obdaruju one crkve i samostani koji se nalaze u predjelu stanovanja oporučitelja. U primjeru doseljenika iz Požege obdarivanje vjerskih ustanova Venecije nije često zabilježeno, te stoga jedini primjer darivanja tamnošnjih crkava bilježimo u oporuci spomenutog Dominika Polovog koji nevelike novčane svote od jednog odnosno tri dukata ostavlja crkvama s. Salvador (predjel s, Marco) i s. Cassian (predjel s. Croce). Isti oporučitelj jedini je doseljenik iz Požege u čijoj oporuci zatičemo i podatak o darivanju mletačkih bratovština. Riječ je o bratovštini krojačkih obrtnika (Scuola di sartori), kojoj je najvjerojatnije pripado i sam Dominik.²⁷ Kao poseban oblik upućivanja legata u nabožne svrhe je i određivanje dijela imovine za spas pokojnikove duše (pro anima mea). Ovom formulacijom, karakterističnom za notarske isprave cjelokupnog zapadnoeuropskog svijeta, jedan se dio ponekad i najveći, ostavštine upućuje nekoj od crkvenih, napose karitativnih ustanova, koje su dužne imovinu raspodijeliti najugroženijim članovima društva (siromasima, bolesnicima, nezakonitoj djeci u sirotištu, za miraz siromašnim djevojkama i sl.).²⁸

Pored darivanja crkvenih ustanova u Veneciji u oporukama naših iseljenika prisutna su i spominjanja ostavštine duhovnim osobama, najčešće svećenicima i redovnicima tamošnjih crkava i samostana koje su naši tijekom svog života poznavali i s kojima su održavali bliskije kontakte (često ispovjednici). Duhovne osobe nerijetko su prisutne i kao svjedoci prilikom sastavljanja oporuke naših iseljenika, pri čemu je u prvom redu riječ o svećenicima crkava koje su se nalazile u blizini mjesta obitavanja doseljenika.²⁹ U primjeru doseljenika podrijetlom iz Požege ostavštinu crkvenim osobama u Veneciji bilježimo u oporuci često spomenutog Dominika Polog, stanovnika župe ss. Apostoli u predjelu Cannaregio, koji neveliku svotu od dva dukata namjenjuje svećeniku istoimene župne crkve ovog dijela Venecije.³⁰

27. Diminigho de Polo de Poxega: Lasso alla scuola di sartori ducati doi; e sia dar ducati tre a s. Cassian; Lasso a s. Salvador ducato uno (NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438.).

28. Steffanus condam Pauli de Posega: Residuum ordino dispensavi per dicto commissario pro anima mea (NT, b. 734, br. 232, 12. 7. 1422.); Domenigho de Polo de Poxega: Residuum dispensando pro anima mea (NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438.).

29. Svećenik crkve ss. Apostoli Martin i sv. Pavla Matej svjedoci su prilikom sastavljanja oporuke Dominika Polovog (NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438.). Svećenik Jakov pok. Mihaela i Luka pok. Dominika iz Skadra svjedoci su Jurju Rokovom (NT, b. 876, br. 362, 6. 11. 1482.). Đakon sv. Sofije Kristofor i svećenik crkve s. Geminian Ivan svjedoci su Nikoli iz Požege (NT, b. 752, br. 62, 27. 3. 1431.). Svećenik crkve s. Anzolo Marko Meneghini svjedok je Stjepanu pok. Pavla (NT, b. 734, br. 232, 12. 7. 1422.).

30. Domenigho de Polo de Poxega: Lasso ducati tre al piovano de ss. Apostoli (NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438.).

GOSPODARSTVENE MOGUĆNOSTI I IMOVINA POŽEŠKIH DOSELJENIKA

Pored do sada iznesenih podatka o zanimanju, mjestu stanovanja, svakodnevnom životu, obiteljskim odnosima, prijateljskim vezama i vjerskom životu doseljenika, izvori katkada sadrže i vrijedne podatke o ekonomskim mogućnostima, imovini i poslovanju naših doseljenika u Veneciji. Ovi dijelovi izvora, koji najčešće sadrže podatke o pokretnoj i nepokretnoj imovini, novčarskom ili trgovačkom poslovanju, te različitim oblicima zaduživanja, kreditiranja ili zaloga imovine doseljenika, uobičajeni su i učestali kod pojedinaca koji su se zahvaljujući nešto većem početnom kapitalu i poslovnoj umještnosti uspjeli izdici iznad, za većinu naših iseljenika neimućnih pučana čiji je imetak nevelik, a oblik poslovne aktivnosti organičen i financijskim ulaganjem više nego skroman. Doseljenici iz Požege pripadali su upravo ovom, manje imućnom i ekonomskim poslovanjem manje djelatnom sloju doseljenika, te su stoga podaci u njihovim oporukama koji se odnose na njihovu imovinu i poslovanje krajnje ograničeni. Jedini spomena vrijedniji izuzetak bilježimo u oporuci Dominika Polovog u kojoj, osim uobičajenih i kod svih oporučitelja više ili manje prisutnih podataka o raspodjeli legata, nalazimo i nešto više o njegovom poslovanju i ekonomskim mogućnostima. Iako se izričito ne navodi da je krojački majstor, Dominik je, kako se to može vidjeti iz sadržaja oporuke, srednje stojeći obrtnik koji posjeduje vlastitu radionicu (botegha) u trgovački jednom od najprometnijih dijelova grada - oko mosta Rialto. Izvršiteljima svoje oporuke Dominik nalaže da nakon njegove smrti preuzmu radionicu i obračunaju prihode na koje je stekao pravo tijekom prošlogodišnjeg rada i poslovanja. Dominik se bavio i sitnim novčarskim poslovanjem, te tako, kao i mnogi naši srednje imućni doseljenici, spominje svoja potraživanja i zaloge. Dominik navodi da je posudio Žakanu (zago) crkve s. Moise u predjelu S. Marco neveliku svotu od pet dukata koja se nakon njegove smrti može potraživati. U drugom primjeru poslovanja Dominik navodi svoj zalog u vrijednosti od gotovo neznatnog jednog dukata, izražen u nekim dijelovima odjeće, ali pritom ne navodi ime osobe kod koje je navedeni zalog stvari izvršen.³¹

ZAKLJUČAK

Na kraju razmatranja prisustva i djelovanja požeških doseljenika u Veneciji možemo istaknuti nekoliko zaključnih postavki.

Doseljavanje i djelovanje Požežana u Veneciji može se najvećim dijelom vremenski smjestiti u period XV. stoljeća, što se u potpunosti podudara s najvećim intenzitetom doseljavanja stanovnika iz ostalih dijelova istočnojadranske obale i unutrašnjosti u Veneciju, a koje je u prvom redu uvjetovano turskim prodorima u dubinu Hrvatske, Slavonije i zaleđe dalmatinskih komuna. Požežani doseljeni u Veneciju pripadnici su sitnog, manje imućnog društvenog sloja (pučani), a zanimanja koja su obnašali ubrajaju se u ekonomski manje isplative djelatnosti, što se također poklapa s djelovanjem većine doseljenika s naše obale u Veneciji. Požežani najvećim dijelom obitavaju u predjelima s. Marco i Cannaregio, te se po

31. Domenico de Polo de Poxega: Voio che me fazi la raxon de la bothega de Rialto: In pegno una vesta, cappa fodra de volpe e tentura de pexo ducato uno: Et die aver de zago pisto a s. Moise ducati quinque (NT, b. 752, br. 55, 15. 9. 1438.).

tome djelomično razlikuju od doseljenika s mletačkog dominija na istočnom Jadranu koji su mjestom stanovanja najčešće vezani uz župe predjela Castello. Svakodnevni život Požežana kretao se u krugu obitelji, bližih i širih članova rodbine, te brojnih prijatelja, poznanika i poslovnih sudrugova, pa je po tome nalikovao uobičajenom životnom tijeku svakog stanovnika grada na lagunama bez obzira da li je riječ o domaćem, starosjedilačkom življu ili doseljenicima iz najrazličitijih dijelova Europe. Ekonomske mogućnosti i materijalna dobra Požežana skromna su i nevelika, te u potpunosti odgovaraju predodžbi o njihovoj pripadnosti nižim društvenim slojevima, karakterističnoj za većinu hrvatskih doseljenika u Veneciji tijekom svih proteklih stoljeća. Naposljetku, potrebno je spomenuti da se intenzitet i brojčani omjer Požežana prisutnih u Veneciji ne može ni približno uspoređivati s opsegom i intenzitetom prisustva i djelovanja doseljenika iz nekih drugih dijelova istočnojadranske obale, napose onih koji su se tijekom proteklih stoljeća nalazili u sastavu Mletačke Republike (npr. gradovi bokokotorskog područja, Zadar, Šibenik, Split, srednjedalmatinski otoci). Unatoč tome, već i sama činjenica i podatak da u gradu na lagunama bilježimo, makar u vremenski relativno kratkom razdoblju i doseljenike iz udaljenog slavonskog grada Požege, vrijedan je prilog poznavanja povezanosti zapadne i istočne jadranske obale tijekom vremena dugog trajanja njihovih povijesnih veza i prožimanja.

PRILOG

U Prilogu objavljujemo popis oporuka doseljenika iz Požege u Veneciji. Oporuke su navedene abecednim redom, uz navođenje signature u mletačkom-Državnom arhivu.

- 1) Adriana relicta condam Barnabe de Poxega de confinio s. Canciani
(NT, b. 875, br. 158, 31.10.1479.)
- 2) Antonia moier Nicolò de Posega (b. 752, br. 62, 27.3.1431.)
- 3) Brigita Alnevora nena in casa del condam Mattio dela Torre
et consorte de ser Francesco Posega
(b. 439, br. 159, 29.5.1576.)
- 4) Domenigho de Polo de Poxega de contrade ss. Apostoli
(b. 752, br. 55, 15.9.1438.)
- 5) Georgius de Posega de Rochus de confinio s. Geminiani
(b. 876, br. 362, 6.11.1482.)
- 6) Nicolò de Posega
(b. 752, br.62, 27.3.1431.)
- 7) Stefanus condam Paoli de Posega murarius de confinio s. Juliani
(b. 734, br. 232, 12.7.1422.)

LOVORKA ČORALIĆ

SAŽETAK

DOSELJENICI IZ POŽEGA
U VENECIJI U XV. I XVI. STOLJEĆU

Na osnovu izvorne građe iz Državnog arhiva u Veneciji prikazuje se prisustvo i djelovanje doseljenika iz Požege u Veneciji u razdoblju XV. i XVI. stoljeća. Ukazano je na uzroke i intenzitet njihova doseljavanja, zanimanja, mjesta stanovanja, svakodnevni život, prijateljske veze, te odnos prema crkvenim ustanovama u Veneciji. Autorica analizira gospodarstvene mogućnosti požeških doseljenika, smatrajući da se oni mogu ubrojiti u niže društvene slojeve (pučane).

U prilogu objavljuje se popis svih oporuka doseljenika iz Požege.

LOVORKA ČORALIĆ

ZUSAMMENFASSUNG

EINWANDERER AUS POŽEGA
IN VENEDIG IM 15. UND 16. JAHRHUNDERT

Aufgrund des Quellenmaterials aus dem Staatsarchiv in Venedig wird die Anwesenheit und die Tätigkeit der Einwanderer aus Požega in Venedig im 15. und 16. Jahrhundert dargestellt. Es wird auf die Ursachen und die Intensität deren Einwanderung, Berufe, Wohnort alltägliches Leben, Freundschaftsbeziehungen als auch auf die Beziehung zu kirchlichen Institutionen hingewiesen. Die Autorin analysiert die wirtschaftlichen Möglichkeiten der Einwanderer aus Požega, indem sie der Meinung ist, daß diese zu den niedrigeren Gesellschaftsschichten gezählt wurden.